

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

PECULIARITIES OF INNOVATIVE THINKING OF FUTURE OFFICERS AND WAYS OF ITS FORMATION IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF MODERN SOCIETY

У статті розглянуто сутність інноваційного мислення майбутніх офіцерів, виокремлено та проаналізовано особливості, охарактеризовано найбільш ефективні методи його формування. Інноваційна спрямованість мислення аналізується через призму суспільних та педагогічних інноваційних процесів і розглядається як властивість особистості сучасного офіцера. Визначено головні відмінності між творчим та інноваційним мисленням. Зазначено, що інноваційне мислення передбачає творчий пошук, але у заздалегідь установлених межах сфери професійної чи соціальної діяльності, є більш прагматично спрямованим, націленим на результат; потребує наявності уяви, знань, досвіду та спеціальної професійної підготовки.

Трактуються інноваційне мислення офіцера як особливий тип професійного мислення, якому притаманні як загальні, так і специфічні властивості. Воно визначається як певний розумовий процес, спрямований на забезпечення інноваційної діяльності, творчість, подолання стереотипів, пошук, створення і застосування нових способів вирішення завдань та сприйняття нового, що здійснюється на когнітивному й інструментальному рівнях.

Розкрито характерні риси інноваційного мислення офіцерів, серед яких: критичність, єдність логіки та інтуїції, конструктивність, практична спрямованість (прагматичність), дивергентність, соціальна позитивність (гуманність). Акцентовано увагу на особистісних якостях та професійних перевагах офіцера, здатного інноваційно мислити, таких як: оперативність і доцільність реагування на зміни в системі військово-службових відносин, можливість протистояти маніпулюванню, спроможність перемагати сумніви, визначати пріоритети, вибудовувати оптимальні взаємовідносини з підлеглими.

На основі теоретичного аналізу та практичного педагогічного досвіду визначено та охарактеризовано головні психолого-педагогічні умови формування інноваційного мислення майбутніх офіцерів у процесі навчально-виховної діяльності. Запропоновано найбільш ефективні педагогічні методи та технології навчання.

Ключові слова: *інноваційне мислення, інноваційне мислення майбутнього офіцера, інновації, інноваційні процеси, творче мислення, інноваційне освітнє середовище.*

The article considers the essence of innovative thinking of future officers, identifies and analyzes the features, describes the most effective methods of its formation. Innovative orientation of thinking is analyzed through the prism of social and pedagogical innovation processes and is considered as a property of the personality of a modern officer. The main differences between creative and innovative thinking are identified. It is noted that innovative thinking involves creative search, but within pre-established limits of the sphere of professional or social activity, is more pragmatic, result-oriented; requires imagination, knowledge, experience and special training.

The innovative thinking of an officer is treated as a special type of professional thinking, which has both general and specific properties. It is defined as a certain mental process aimed at ensuring innovation, creativity, overcoming stereotypes, finding, creating and applying new ways of solving problems and perception of the new, which is carried out at the cognitive and instrumental levels.

The characteristic features of innovative thinking of officers are revealed, among which: criticality, unity of logic and intuition, constructiveness, practical orientation (pragmatism), divergence, social positivity (humanity). Emphasis is placed on the personal qualities and professional preferences of an officer capable of innovative thinking such as: efficiency and appropriateness to respond to changes in the system of military service relations, the ability to resist manipulation, the ability to overcome doubts, prioritize, build optimal relationships with subordinates.

Based on theoretical analysis and practical pedagogical experience, the main psychological and pedagogical conditions for the formation of innovative thinking of future officers in the process of educational activities are identified and characterized. The most effective pedagogical methods and technologies of teaching are offered.

Key words: *innovative thinking, innovative thinking of the future officer, innovations, innovative processes, creative thinking, innovative educational environment.*

УДК 316.6: 159.955
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.46>

Соболева С.М.

к.пед.н., доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Харківський національний університет
Повітряних сил імені Івана Кожедуба

Постановка проблеми. Процеси інноваційного розвитку, що охопили всі сфери суспільного життя, зокрема й вищу освіту, передбачають передусім перехід людства від традиційного мислення до інноваційного. Такий

тип мислення не лише дає змогу створювати інновації, а й визначає готовність людини до інноваційних змін та їх позитивного сприйняття.

В умовах нової парадигми спрямованості вищої освіти (зокрема, й військової) на фор-

мування особистості фахівця дедалі зростає потреба у високопрофесійних офіцерах із розвинутим інноваційним мисленням. Формування такого типу мислення визначається не лише вимогами сьогодення, а й особливістю професійної діяльності військовослужбовця, якій притаманні наявність нестандартних, небезпечних ситуацій, обмеженість часу для розпізнання інформації та прийняття рішень, стан високої інтелектуальної напруги та постійної готовності до максимально продуктивної праці. Це потребує більш глибокого вивчення сутності та особливостей інноваційного мислення майбутніх офіцерів, кардинальних змін до процесу навчально-виховної діяльності, пошуку нових методів та технологій щодо його формування та розвитку.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена зміною вимог до підготовки військових кадрів, викликаних перебудовою соціально-економічних відносин у країні та військовою реформою. Майбутній офіцер повинен мати таку професійну підготовку, яка б забезпечувала його здатність успішно вирішувати завдання в умовах, що швидко змінюються на основі інноваційних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нагальна потреба у створенні та розвитку інноваційного освітнього середовища активізувала дослідження сутності поняття інновацій, інноваційних навчальних технологій, основних аспектів формування інноваційних знань та інноваційного мислення в процесі підготовки фахівців різних сфер діяльності. Цю проблематику, зокрема й питання змісту, сутності та формування інноваційного мислення, висвітлюють у своїх працях зарубіжні та вітчизняні дослідники (А. Грітченко, В. Делія, Р. Джадкінс, О. Пономарьов, А. Харченко, Л. Холодкова, О. Шапран, Й. Шумпетер, Г. Щекатунова та ін.). Дослідження щодо сутності та особливостей інноваційного мислення військовослужбовців недостатньо представлені у науковій літературі та потребують додаткового вивчення.

Постановка завдання. Зважаючи на актуальність теми дослідження та недостатню кількість наукових праць щодо інноваційного мислення офіцерів, у нашій статті ми намагалися детально розглянути та проаналізувати сутність, основні складники та особливості інноваційного мислення майбутніх офіцерів, визначити та охарактеризувати психолого-педагогічні умови, найбільш ефективні методи і технології його формування й розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах інформаційного суспільства, де пріоритетними є комп'ютерні технології та автоматизовані системи, особлива роль сьогодні належить людині з таким способом мислення, що є недоступним для машин.

Його можна назвати інноваційним. Відомо, що кожній людині притаманний свій особливий спосіб мислення або поєднання кількох способів. Для створення інноваційних ідей чи рішень потрібно як найбільше поєднання різних способів мислення. Деякі дослідники вважають, що людей, наділених від народження таким мисленням, можна зустріти дуже рідко (не більше 4–5%), адже інноваційне мислення не формується в процесі звичайного побутового спілкування чи під впливом засобів масової комунікації та не ґрунтується на формальній логіці. А нове (інноваційне) знання – це завжди стрибок уперед. Воно народжується лише тоді, коли людська думка долає певні перешкоди (протиріччя). Але у людині не закладено природою певного особливого способу мислення для подолання протиріч. Відповідно, у кожному окремому випадку, стикаючись з перешкодами, вона намагається знайти новий, особливий прийом щодо вирішення суперечностей. А тому навички не виробляються та не закріплюються у мозку [1; 2; 4].

Поняття інноваційного мислення по-різному трактується у науковій літературі. Так, В. Делія акцентує увагу на нерозривному взаємозв'язку між творчим та інноваційним мисленням, але не вважає їх тотожними. Інноваційне мислення, на його думку, «є продовженням творчого мислення, його найвища ступінь... Інноваційне мислення формується і розвивається на базі творчого і, своєю чергою, не може існувати без нього. Не кожне творче мислення можна назвати інноваційним, однак усе, що притаманне творчому мисленню, лежить в основі інноваційного мислення, хоча має свої особливості [5, с. 82]. Інноваційне мислення розглядається також як «...мислення, що спрямоване на забезпечення інноваційної діяльності, яке здійснюється на інструментальному та когнітивному рівнях» [10, с. 98]. Також визначається як «творчість, у результаті якої людиною успішно вирішується нове завдання, що раніше ніколи їм не вирішувалося, створюється, впроваджується і просувається новий творчий продукт» [7, с. 205].

У працях Л. Холодкової інноваційне мислення – це «...найвища ступінь людського пізнання, процесу осягнення протиріч, що виникають у суспільних стосунках, творчого їх вирішення на основі усвідомлення відповідності чи невідповідності нового потребам та інтересам людини [11; 12].

У нашому дослідженні, погоджуючись із висновками зазначених вище авторів, ми розрізняємо поняття «творче» та «інноваційне мислення» та визначаємо основні відмінності цих понять. Так, творче мислення є чинником генерування нових знань, а інноваційне мислення – це ще й успішне втілення їх у життя. Інноваційне мислення поєднує логічне («лівопівкульне»)

мислення, яке характеризується як раціональне, традиційне, аналітичне, вертикальне, та творче («правопівкульне») мислення, якому притаманні відхід від традицій, уява, оригінальність, інтуїтивність [4, с. 167]. Таким чином, творчі процеси використовуються для генерації оригінальних (нестандартних) ідей шляхом підключення уяви, які за допомогою раціонального і логічного мислення проходять відбір, організуються та перевіряються [6, с. 27, 116].

Варто зазначити, що інноваційне мислення також передбачає творчий пошук, але у заздалегідь установлених межах сфери професійної чи соціальної діяльності; є більш прагматично спрямованим, націленим на результат; потребує не лише наявності уяви, фантазії, а й знань, досвіду та, відповідно, спеціальної професійної підготовки.

Основними компонентами інноваційного мислення, на думку А. Грітченка, є інтереси і стереотипи. Автор вважає, що індивідуальні інтереси повинні відповідати сучасним вимогам розвитку суспільства та націлювати індивіда на самореалізацію в інноваційній діяльності. Своєю чергою, інноваційна освіта повинна формувати систему стереотипів стійких образів мислення, що є основою для виникнення та відтворення гнучких, креативних форм мислення [3, с. 105].

Аналіз та узагальнення опрацьованих наукових праць дав змогу визначити головні характеристики інноваційного мислення, серед яких:

- переважання абстрактного мислення над конкретним, що дає змогу розширяти діапазон творчого мислення, простір для фантазії та генерування нестандартних ідей та рішень;
- системність мислення, що дає змогу виокремлювати проблему в певній системі у тісному взаємозв'язку з іншими її елементами;
- вихід за межі існуючих стереотипів та загальновідомих концепцій;
- виявлення та усунення протиріч, коли оптимального рішення не можна досягнути за допомогою компромісу;
- еволюційність мислення, що полягає у пізнанні закономірностей розвитку певних систем із метою успішного прогнозування їх майбутнього;
- комплексність мислення на основі широкого кола знань із різних галузей науки та техніки;
- економічність мислення, що дає змогу винайти максимально ефективні ресурси для реалізації певного рішення;
- функціональна орієнтованість мислення, що дає можливість абстрагуватися від носія функцій (об'єкта) та зосередитися на різних способах реалізації необхідної функції;
- прагматичність мислення – орієнтація на отримання практичного результату;

– здатність до конкретизації цілей у пошуку інноваційних рішень;

– наявність творчої уяви, що дає змогу, незважаючи на низку певних правил та обмежень сучасного суспільства, здійснювати пошук неординарних ідей, руйнуючи бар'єри нав'язаного реальним світом мислення [8, с. 10].

Інноваційне мислення є важливим та необхідним для будь-якого фахівця (зокрема, й військово-службовця), оскільки дає змогу знаходити нові, найбільш правильні рішення професійних завдань. А поширення інноваційних процесів у військовій сфері потребує від майбутніх офіцерів розвинутого інноваційного мислення, яке формується на основі інноваційних знань, методів та прийомів їх застосування,

Інноваційне мислення майбутнього офіцера ми розглядаємо як особливий тип професійного мислення, якому притаманні як загальні, так і специфічні властивості [9, с. 219]. Це певний розумовий процес, спрямований на забезпечення інноваційної діяльності, творчість, подолання стереотипів, пошук, створення і застосування нових способів вирішення завдань та сприйняття нового, що здійснюється на когнітивному й інструментальному рівнях. Інноваційне мислення офіцерів характеризується критичністю, єдністю логіки та інтуїції, конструктивністю, практичною спрямованістю (прагматичністю), дивергентністю, соціальною позитивністю (гуманністю).

Важливо зазначити, що здатність офіцера інноваційно мислити дає змогу зробити його діяльність більш усвідомленою й успішною та протистояти маніпулюванням. Такі офіцери спроможні перемагати сумніви, визначати пріоритети, швидко знаходити зв'язки між явищами та вчинками людей, вибудовувати оптимальні взаємовідносини з підлеглими.

У процесі формування інноваційного мислення важливо враховувати специфіку професійної діяльності військовослужбовця, а саме наявність ситуацій, коли необхідним є прийняття оптимально правильних рішень в обмежений час, в умовах повної або часткової невизначеності. Саме це потребує від офіцера великої інтелектуальної напруги, здатності до нестандартного (інноваційного мислення), що дає можливість прийняти рішення задля отримання переваги перед супротивником та запобігання негативним наслідкам. Інноваційність мислення офіцера передбачає точність, конкретність, неупередженість, зваженість, логічність у формулюванні висновків, оперативність і доцільність реагування на зміни в системі військово-службових відносин.

Практичний досвід та аналіз наукових джерел дав змогу визначити головні умови, що сприяють формуванню інноваційного мислення майбутніх офіцерів. Важливими серед них є створення інноваційного освітнього

середовища з широкою інформаційною базою та можливістю доступу кожного курсанта до неї, де гармонійно та раціонально поєднуються традиційні та нетрадиційні (інноваційні) педагогічні методи та технології.

Інноваційне мислення формується за умов: по-перше, якщо курсант активно мотивований у навчанні, реалізує вимоги самоконтролю та самоуправління для досягнення амбітних життєвих цілей; по-друге, якщо навчальний процес відображає повний цикл професійної діяльності з її нововведеннями, суперечностями, постійно зростаючими вимогами.

Не менш важливою умовою формування інноваційного мислення є врахування індивідуальних психологічних особливостей майбутніх офіцерів. Згідно з дослідженнями соціальних психологів, виділяють різні типи людей за відношенням до інновацій, що певною мірою характеризує їхній рівень інноваційного мислення. Ми схилиємося до більш поширеної класифікації: 1) новатори, що постійно прагнуть до пошуку та впровадження нового; 2) ентузіасти, які легко сприймають та пропагують нову ідею; 3) раціоналізатори, які погоджуються на впровадження інновацій лише після ретельного аналізу та перевірки; 4) нейтралі – це люди, які обережно ставляться до інновацій та не проявляють власної ініціативи щодо їх реалізації; 5) скептики, які не схильні довіряти новому та піддають сумніву всі інноваційні пропозиції; 6) консерватори (схожі на скептиків), які вирізняються ще більшою недовірою та прагнуть до детальної перевірки всього нового; 7) ретрогради (схожі на консерваторів) – активні люди, але звернені в минуле та прагнуть довести найбільшу цінність старого порівняно з новим.

Інноваційне мислення не передбачає дуже складного процесу формування нової ідеї або думки. Спостереження свідчать, що перепонами до виникнення інновацій та інноваційних ідей можуть бути занадто довгий процес розмірковування над певним завданням, часто штучне ускладнення його вирішення, залежність від думки інших людей, підбір чи пошук уже існуючих методів чи способів рішення. Таким чином, створюються певні обмеження. Також багато молодих фахівців не прагнуть до створення інновацій, а намагаються використати вже існуючі методи, бояться (або не бажать) відійти від перевірених методик і шаблонів та опинитися на межі невизначеності. Причиною цього є існування певних перепон, або так званих бар'єрів.

Існує два типи бар'єрів, що заважають формуванню (або прояву) інноваційного мислення:

1) особистісні (внутрішні), до яких належать: конформізм, свідомо протидія інноваційній діяльності, страх невдачі, недостатньо

чітке розуміння сенсу і доцільності впроваджуваної інновації, несприйняття критики, тривожність, заниженість самооцінки, ригідність мислення тощо;

2) соціальні, або зовнішні, серед яких: наявність стереотипів та шаблонів мислення, неадекватна оцінка з боку інших, надлишок інформації, обмеженість часу та ресурсів тощо.

Частково подолати ці бар'єри, розвинути інноваційне мислення можна в процесі навчальної діяльності, використовуючи активні педагогічні методи, ураховуючи сутність, особливості інноваційного мислення і його безпосередній зв'язок із майбутньою професійною діяльністю.

На нашу думку, саме специфіка професійної діяльності визначає особливості інноваційного мислення офіцера та відрізняє від інноваційного мислення фахівців інших сфер (економістів, інженерів, менеджерів тощо), тому важливо акцентувати увагу на такому:

1) Інноваційне мислення офіцера не завжди може виходити за межі існуючих стандартів, оскільки професійна військова діяльність вимагає суворого дотримання статутів, наказів, законів тощо. Відповідно, офіцер повинен знаходити оптимальні варіанти та приймати такі рішення, що є винятково вірними чи виправданими, особливо в умовах бойових дій чи інших небезпечних ситуацій.

2) Ситуації непередбачуваності, обмеженість часу, часто недостатність оперативної інформації потребують термінового, виключно самостійного прийняття рішення та особистої відповідальності за його результати.

3) Вище зазначалося, що однією з ознак інноваційного мислення є його соціальна позитивність (гуманність). Але війна та гуманність – поняття не завжди сумісні. Тож у будь-якому разі інноваційне мислення офіцера повинне завжди мати спрямованість на забезпечення соціальної користі, тобто запобігання зайвим жертвам, руйнуванням, збереження соціальних та історичних цінностей тощо.

4) Офіцер – це керівник, наставник, вихователь, що несе відповідальність за підлеглий йому особовий склад військовослужбовців, а тому інноваційні рішення, які він приймає, повинні забезпечувати не лише ефективне виконання службових завдань, а й безпеку та сприятливий психологічний клімат у військовому колективі.

Отже, ці особливості необхідно враховувати в процесі формування інноваційного мислення майбутніх офіцерів у навчально-виховному процесі закладу вищої військової освіти. Власний психолого-педагогічний досвід дає підстави зазначити, що важливу роль у розвитку інноваційного мислення курсантів відіграють активні методи: тренінги, ділові ігри, мозковий штурм, рішення творчих завдань, освіт-

ній коучинг, проектування та ін. Відомо, що навчання – процес взаємодії педагога та учня (студента, курсанта), в якому без активної участі останнього, його особистої мотивації до опанування знань та здатності мобілізувати сили для отримання результату досягти високого рівня підготовки практично неможливо, яким би високопрофесійним не був викладач. Навчальна діяльність буде ефективною лише в тому разі, коли учень бере на себе відповідальність за її результати. Підтвердженням цьому є й слова В. Сухомлинського: «Постав над собою і сто вчителів – вони виявляться безсилими, якщо ти не зможеш сам примусити себе і сам вимагати від себе...». Тому важливим завданням сьогодні є пошук та впровадження в освітній процес таких методів та педагогічних технологій, що мають потужний мотиваційний потенціал.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, наше дослідження дало змогу визначити сутність інноваційного мислення офіцерів, виокремити та проаналізувати основні його особливості, шляхи формування та розвитку в процесі навчання у ЗВВО. Ефективність формування інноваційного мислення, ураховуючи особливі риси інноваційного мислення, його прикладний характер і орієнтацію на отримання конкретного результату, суттєво залежить від реалізації комплексного підходу до вирішення цього завдання.

Головними умовами формування інноваційного мислення майбутнього офіцера вважаємо такі: забезпечення високого рівня навчальної мотивації курсанта; запровадження інноваційних освітніх технологій у навчальний процес, які дають простір для творчості та самостійності; зв'язок освітньої діяльності з військовою професійною сферою; оптимальна інформаційна забезпеченість освітнього середовища, можливість доступу до необхідної інформації; створення ситуації успіху в навчально-виховному процесі як передумови активізації прихованих індивідуальних можливостей курсантів та запобігання або мінімізації кількості помилок у їхній майбутній професійній діяльності.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування інноваційного мислення майбутніх офіцерів. Сучасні суспільно-політичні зміни, поширення інновацій-

них процесів у країні та Збройних силах України зумовлюють подальші наукові розвідки щодо підвищення ефективності даного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брabanдер Л. де, Айні А. Думай поза шаблонами: інноваційна парадигма креативності в бізнесі / пер. з англ. Т. Семигіної. Київ : Форс Україна, 2017. 368 с.
2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект в бизнесе / пер. с англ. А.П. Исаевой. Москва : Манн, Иванов и Фарбер, 2013. 512 с.
3. Грітченко А., Кириленко К. Формування інноваційних знань, інноваційного способу мислення та інноваційності особистості студента в інноваційно-діяльному середовищі вищого навчального закладу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2015. № 2. С. 101–110.
4. Джанкінс Р. Искусство креативного мышления / пер. с англ. П. Миронова. Москва : Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус, 2016. 432 с.
5. Делия В.П. Формирование и развитие инновационной образовательной среды гуманитарного вуза : научное издание. Москва : ДЕПО, 2008. 484 с.
6. Меерович М., Шрагина Л. Технология творческого мышления. Москва : Альпина Паблшер, 2018. 506 с.
7. Салихов Б.В., Антипова Д.А. Инновационное мышление и основы механизма управления творческим потенциалом современной корпорации. *Транспортное дело*. 2014. № 1. С. 205–209.
8. Соболева С.М. Формування інноваційного мислення в процесі розвитку сучасної вищої освіти. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 23–24 квітня 2020 р. Суми, 2020. Т. 2. С. 9–10.
9. Теоретичні і практичні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 284 с.
10. Федотова Г.А., Мясникова С.В. Развитие качеств инновационного предпринимателя: контекстно-компетентностный подход. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 5. С. 95–100.
11. Холодкова Л.А. Формирование инновационного мышления в системе развивающегося обучения в военном высшем учебном заведении : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Санкт-Петербург, 2000. 219 с.
12. Шапран О.І. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 412 с.